

ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Андрійченко К.С.

студентка,

*Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка*

ВИТОКИ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ТВОРЧОСТІ АРАБСЬКИХ МИСЛИТЕЛІВ У ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Педагогіка як наука може розвиватися лише за умови поповнення новими фактами, здобутими у процесі наукових досліджень. Але зрозуміло, що саме в історичному минулому було закладено фундамент сучасної педагогіки. Основи багатьох педагогічних ідей були сформовані в різні історичні епохи.

У період Середньовіччя проблеми виховання розроблялися філософами – богословами, педагогічні ідеї яких мали релігійне наповнення. Вважаємо, що цінні філософсько-педагогічні ідеї містяться у надбаннях арабської культури цього історичного періоду. Вони є багатим джерелом історико-педагогічних досліджень на сучасному етапі. Саме тому розвиток педагогічної думки в епоху Середньовіччя в арабському світі став предметом нашого дослідження.

Очевидно, що духовні цінності, які містяться у священній книзі мусульман – Корані, визначали основні моральні і релігійні виховні та освітні принципи. Іслам виник пізніше за християнство тому складався під його значним впливом. Ми погоджуємося, що багато канонів Корану близькі за змістом до біблійних заповідей життєдіяльності людини.

Нами з'ясовано: у науковій літературі існує думка, що іслам розвивався на основі взаємопов'язаних культур країн Індії, Візантії, Арабського халіфату та Китаю. Арабські завоювання Близького Сходу не призвело до втрати культурних та педагогічних традицій епохи еллінізму і християнської Візантії. Мусульманській світ сприйняв і засвоїв античну філософію, зокрема творчість Платона і

Аристотеля. З неї було запозичене, зокрема, раціоналістичний погляд на місце людини в світі.

На нашу думку, розвиток культури, освіти і педагогічної думки ісламського середньовічного світу пройшов два етапи. На першому етапі, у ранню добу (VII–X ст.), проблеми виховання в ісламському світі майже не розглядалися.

Час своєрідного східного Відродження (наступний етап) настав у IX–XII ст. У цей період зріс престиж знань. Мусульманські вчені глибоко опрацювали філософсько-педагогічну спадщину доби античності. У їхній творчості з'явилися ідеї гармонійного розвитку особистості. Вчені цього часу намагалися проникнути в сутність людської природи, врахувати визначальні біологічні та соціальні чинники виховання. Великого значення надавалося соціальній сутності людини. Головна мета виховання вбачалася, насамперед, у прагненні людини розраховувати у житті на власні високі духовні та моральні якості. У науковій літературі зазначається, що перші твори, у яких піднімалися питання виховання дитини з'явилися в XI ст. (Авіценна, Абу Хамід аль-Газалі та ін.) [1, с. 162-180].

Однією із перших ми розглянули творчість вченого-енциклопедиста ісламського світу, засновника арабської філософії Абу-Юсуф Якуб ібн-Ісхак Кінді (801–873 рр.). Саме цей учений сформулював концепцію чотирьох видів інтелекту: актуального, потенційного, набутого і такий, що проявляється. Кінді вважав, що наука вище релігії і тому у процесі виховання людини треба формувати не мусульманський фундаменталізм, а широкий інтелект [5, с. 513-514].

Широко відомою була творчість арабського вченого-філософа Аль-Фарабі (870–950 рр.). Аль-Фарабі глибоко і оригінально розглянув ряд важливих педагогічних проблем. Як очевидний противник клерикалізму, він стверджував, що лише божевільні можуть вважати, що вище блага знаходиться поза реальністю. Мета виховання, за Фарабі, – підвести людину до цього блага через підтримку її у прагненні робити добрі справи. Усвідомити, що саме є добрим або злим, на думку вченого допомагають саме ґрунтовні знання. Аль-Фарабі запропонував власну систему прийомів виховання людських чеснот. Ці прийоми поділялися на «жорсткі» і «м'які». Якщо було очевидно, що вихованець виявляє бажання вчитися, працювати і чинити добрі вчинки, варто застосовувати

«м'які» методи. Якщо ж учень злісний, непокірний, норовливий, то може бути застосоване «жорстке» виховання [5, с. 315-317].

Аль-Біруні (970-1048 рр.), в його творчості відображено наступні педагогічні ідеї: системності та наочності навчання, розвитку пізнавального інтересу учня тощо. Аль-Біруні вважав, що головною метою виховання є моральне очищення від нелюдських звичаїв, фанатизму, нерозсудливості, жаги до влади. [5, с. 317-318].

Ібн Сіна (Авіценна в латинській транскрипції) (980-1037 рр.) багато років займався викладацькою діяльністю і залишив багато робіт із проблем навчання та виховання. Широко відомою є його «Книга зцілення», до якої увійшли педагогічні трактати «Книга про душу», «Книга знань», «Книга вказівок і настанов». Ібн Сіна писав про різнобічне виховання та навчання. І, перш за все, обов'язкові заняття музикою, поезією, філософією. Підґрунтям будь-якої освіти Авіценна вважав досконале оволодіння читанням і письмом. Загальному розвитку повинно передувати допрофесійне і професійне навчання. Одразу після опанування підлітком грамотою, його слід було готувати до майбутньої професії (наприклад, вчити складати звітність та інші документи). Після цього належало знайомити власне з професійною підготовкою: підліток повинен починати працювати і заробляти кошти [5, с. 329-334].

Велику увагу педагогічній проблематиці приділив у своїх роботах один з найбільш визначних філософів Сходу Аль-Газалі (1056/59-1111 рр.). Чотиритомний твір цього вченого: «Воскресіння наук про віру» присвячений, зокрема, розвитку людських здібностей, основним прийомом спостереження за дітьми з метою організації виховного процесу. Аль-Газалі наполягав на необхідності з раннього віку привчати дітей до правил етикету, бути невибагливими у побуті, загартовуватися. Душа дитини набуває потрібних рис, якщо вихователі, і особливо батьки, виконують грамотні педагогічні настанови. Вчитель же продовжує традиції сімейного виховання. Моральні основи, вважав Аль-Газалі, формуються шляхом наслідування мудрого наставника і самовиховання. Самовиховання починається з самопізнання і самоспостереження. Спостерігаючи недоліки інших людей можна побачити і власні вади та скласти об'єктивні судження про них. Щоб долати моральні вади, необхідні Божа допомога, довготерпіння і постійні душевні зусилля. Якщо погані звички укоренилися занадто сильно, їх можна «проекранувати», замінивши менш шкідливими, а згодом і зовсім

позбутися їх. Можливе при цьому і застосування тілесних покарань, хоча захоплюватися ними не варто. Карати треба лише наодинці, щоб не принизити дитину в очах оточуючих. Діяти слід, переважно, переконанням, піклуючись, щоб не набридати учневі умовляннями. У цьому ми бачимо перші початки гуманістичної педагогіки, які з'являться у Європі лише у добу Відродження [5, с. 336-348].

Знаний популяризатор аристотелізму, оригінальний вчений з Андалузії Ібн-Рушд (лат. Аверроес) (1126 – 1198 рр.) як педагог відомий, насамперед, завдяки праці «Система доказів». Послідовний раціоналіст, Ібн-Рушд відстоював важливі дидактичні принципи свідомості, науковості, наочності навчання [2, с. 81-93].

Різноманітні ідеї про освіту і виховання містять трактати іранського філософа Насіреддіна Туями (1202-1273 рр.). У його педагогічних трактатах «Навчання мудрості», «Книга мудрості», «Про виховання учнів» та інших, нами виділені роздуми про доцільність досягнення гармонії розумового, естетичного і фізичного виховання. Знання, вважав Туяма, стає тим скарбом, яким людина користується протягом усього життя. Щоб дістати такий скарб, необхідно чітко усвідомити мету і спосіб набуття знань [2, с. 105-113].

Яскравим представником когорти мислителів мусульманського середньовічного Сходу був арабський учений Абдуррахман Ібн Халдун (1332–1406 рр.). Перебуваючи на позиції аристотелізму, Ібн Халдун був переконаний, що людина реалізує себе у стосунках з іншими людьми. Впорядкувати свої стосунки в рамках суспільства людині дозволяє розум, який формується в результаті спостережень, узагальнень і досвіду. Ібн Халдун наполягав на тому, що оволодіння наукою передбачає застосування значних інтелектуальних зусиль. Наукове знання – своєрідна навичка, що формується за допомогою лише тривалих вправ. Він закликав уникати одночасного вивчення кількох предметів. Навчання повинне будуватися так, щоб учні переходили від вивчення одного предмета до іншого. Спочатку слід надати короткий нарис предмету, потім зосередитися на деталях, а в останню чергу розглянути те, що найменш зрозуміле. Навчання повинно ускладнюватися поступово, інакше учень відчуватиме втому, втрачатиме надію успішно оволодіти знаннями. На вищому ступені освіти дуже ефективним методом навчання Ібн Халдун вважав дискусію через те що вона найкращим чином формує навички висловлювання думки. Він палко підтримував стародавній звичай

збагачувати знання в наукових мандрівках, шляхом спілкування із багатьма вченими. Ібн Халдун органічно пов'язував навчання дитини з її розвитком та моральним вихованням. Вчений високо цінував, наприклад, вивчення математики, логіка якої розвиває інтелект, привчає до акуратності і дисципліни. Ібн Халдун заперечував загальноприйнятую практику починати навчання з Корану (краще, на його думку, починати з вивчення рідної мови та літератури). Він зазначав, що малі діти не в змозі зрозуміти Коран, тому, щоб змусити їх вчитися, застосовують покарання, а вони залякують, пригнічують самостійність, схиляють до брехливості [9, с. 497-508].

Отже, як показало наше дослідження, одна з постійних тем східної філософії доби Середньовіччя і центральна, наприклад, в трактатах з психології, логіки та етики – моральне самовдосконалення людини. Арабська гуманістична педагогіка передувала європейській і стала характерною рисою педагогічної думки мусульманського сходу. Арабський світ не втратив органічного культурно-історичного зв'язку із епохою античності. Це призвело до поступового еволюційного розвитку ідей давньогрецьких мислителів в арабській педагогічній культурі і значно збагатило її.

Цілком зрозуміло, що представлені матеріали повністю не вичерпують заявленої теми і будуть продовжені в наступних дослідженнях. Ми плануємо конкретизувати шляхи запровадження філософсько-педагогічних ідей арабських мислителів у навчальній діяльності мусульманських навчальних закладів у середні віки.

Список використаних джерел:

1. Васильев Л. С. М. Історія Сходу: у 2 т. / Л. С. Васильев – М. 495 с. : Висш. шк., 1998. – 495 с.
2. Делорм Ж. Основні події Середньовіччя / Є. В. Шукшина (пер. с фр.). – М.: ТОВ «Видавництво АСТ», 2004. – 160 с.
3. Історія Сходу: У 6 т. / НАН України; Інститут сходознавства / Под ред. Р. Б. Рибаків а.М. – М. Т. : «Східна література» РАН, 2000. – Т. 3: Схід на рубежі середньовіччя і нового часу. – 696 с. – XVI-XVIII ст. – 696 с.
4. Освітні системи Сходу і Заходу в епоху Старожитності і Середньовіччя (Від глиняної таблички – до університету): Учеб. посібник для студ. вузів / За ред. Т. М. Матуліс 2-е вид., Испр. – М.: Видавництво Російського університету дружби народів, 2003. – 531 с.